

(<https://radio808.com>)

🕒 25. studenoga 2025.

🔪 Nova glazba (<https://radio808.com/category/nova-glazba/>)

[Feljton] Glas iz etera – putovanje kroz stoljeće radija na prostorima Hrvatske – 5. nastavak

Krugovali

Piše: **Gordan Antić**

Zara, Zara

Prvo ćemo malo skoknuti do **Jadrana**, štoviše u Zadar, tada **okupirani Zadar**. Manje je poznato da je u vrijeme drugog svjetskog rata u Zadru započeo s radom **Radio Zara**. Emitirao je na talijanskom jeziku, naravno. U nekim kuloarima kao godina početka tog radija spominje se već 1924. Značilo bi to da je Zara bar dvije godine stariji od Radio Zagreba. No čini se da ipak nema potvrda o tome. Umjesto toga, po svemu sudeći točan podatak o pokretanju Radio Zare odnosi se na **1941**. Ako je i postojala neka ranija eksperimentalna aktivnost, ona nije dokumentirana ni prepoznata u dostupnim izvorima kao javno emitiranje.

Talijani pišu: "**Radio Zara, sede dell'EIAR—Ente Italiano Audizioni Radiofoniche, inizia l'attività a Spalato il 5 maggio 1941 (appunto come Radio Spalato), ma poco dopo viene trasferita a Zara, dove riprende il servizio il 25 giugno 1941...**". U prijevodu... **Radio Zara**, službena je postaja talijanskog **EIAR-a** i počinje emitirati u Zadru **25. lipnja 1941**. Točnije, prva emitiranja su započeta iz Splita 5. svibnja 1941. (kao **Radio Spalato**), a zatim je postaja premještena u Zadar gdje je s radom zaista pokrenuta 25. lipnja. Signal je tada imao snagu od značajnih **700 W**, a u sljedećoj godini (1942.) pojačan je čak na **10 kW**. U narodnoj predaji slovio je kao "*radio s najjačim signalom u cijeloj Europi*". Nejasno je zašto je ta radio stanica započela kao Radio Spalato da bi nastavila kao Radio Zara. Odgovor djelomično leži u činjenici da je Zadar tada veći, razvijeniji i važniji grad od Splita.

S obzirom na nedostatak **tonske radio veze** s nacionalnom talijanskom mrežom radio stanica, osim emitiranja nacionalnih (talijanskih) vijesti koje je primao, vrlo vjerojatno **bežičnim telegrafom**, Zara emitira **lokalno prenesene** i uređene informacije te snimke umjetničkih programa EIAR ansambla, s kojima biva od početka opremljena. Tek u **posljednjem razdoblju** Radio Zara može koristiti radio vezu koja povezuje **Anconu i Zadar** a samim tim izravno emitira mnoge programe

iz nacionalne im mreže. Sasvim se podrazumijeva da je program bio smišljen i u službi **propagande fašizma**, Italije i njenih okupacijskih snaga.

Nakon potpisanog **Sporazuma o kapitulaciji** sa Saveznicima par dana ranije i kapitulacije Italije 8. rujna, Zadar su 11. rujna 1943. **okupirali Nijemci**. Oni prekidaju radijsko emitiranje i ostaju neaktivni do 13. listopada, kada je **Radio Zara nastavio službu** pod njemačkom kontrolom. Tko zna, možda i na njemačkom jeziku, bar djelomično. U nizu zračnih napada i velikog i razornog stradavanja Zadra, 2. studenog 1943. Zarin je odašiljač uništio **saveznički zračni napad** a stanica i njen program utihnuše... sve do 1968. u slobodnom Zadru i Hrvatskoj, kao Radio Zadar.

Hrvatski krugoval(i)

Samo par godina ranije, u Zagrebu, točnije 1. svibnja 1940. **Vlada Banovine Hrvatske** otkupljuje udjele dosadašnjih vlasnika Radija Zagreb i time defakto Radio Zagreb postaje državni. Studio ubrzo seli u **Kuću Arko**, u bitno primjerenije prostorije u Vlaškoj 116, kada se također kupuju suvremeni tehnički uređaji i studijska oprema te bitno snažniji odašiljač povećavši snagu sa **700 vata na 4,5 kW**. Baš u toj zgadi, baš u tom studiju, vjerojatno uživo, **10. travnja 1941. Slavko Kvaternik**, budući doglavlak ili drugi čovjek te iste, proglašava **Nezavisnu Državu Hrvatsku**. Ovaj događaj puno govori o snazi i utjecaju radija kao medija u 20. stoljeću. Utjecaj države i vlasti na uređivačku koncepciju vidljivo smjenjuje kulturne sadržaje onim propagandnim a radijsku propagandu se može opisati kao plansko i namjerno djelovanje na promjenu i kontroliranje stavova radi stvaranja predispozicija za određen način ponašanja.

Još istog mjeseca, radio je odlukom **Ministarskog vijeća NDH** stavljen pod nadležnost Hrvatskog državnog tajništva za prosvjećivanje a uz novo ime **Hrvatska državna radiopostaja Zagreb** za ravnatelja dobiva pravnik i publicistu dr. Radovana Latkovića. Već 1942., u sklopu **Hrvatskog državnog zavoda za krugovalnu službu** "Hrvatski krugoval", radio mijenja službeno ime u Hrvatska državna krugovalna postaja Zagreb. Zbog velikog apetita i ograničenog dosega zagrebačkog odašiljača, što tehnološki, što zemljopisno, a valjalo se čuti i **do Drine i do Zemuna**, i ako ništa drugo onda iz propagandnih razloga, krugoval počinje objedinjavati postaje u **Dubrovniku** (od travnja 1942. godine), **Osijeku** (od siječnja 1942. godine), **Sarajevu i Banja Luci**. E sad, po nekim izvorima, radijski program iz Osijeka prvi put je emitiran prigodno povodom Dana Grada, 22. lipnja 1937., rekli bi vrlo ambiciozno! '42. je kupljena i instalirana oprema a ipak 26. siječnja '43. Državna krugovalna

postaja Osiek počinje s radom. U nekim se predanjima početak rada Radija Dubrovnik smješta u 1932., '33., '35. dok je Dubrovnik još bio u **Zetskoj banovini** a s mogućom radijskom koncesijom ili dozvolom spadao pod Beograd. Štoviše spominje ga se kao 2. program Radija Beograd. Da je bilo tako zasigurno bi odjeknulo ili ostavilo nekog traga, neku crticu u bogatom dnevnom i mjesečnom tisku u Dubrovniku onog doba, što nije.

Propaganda radijska

Opće je poznato da je **Goebbels** izmislio radijsku propagandu i da su se zahvaljujući njoj, **nacizam i Hitler** strelovitom brzinom nametnuli (zlo)rabeći moć radija kao medija. Od tada to preslikavaju mnogi režimi, kojem je god radio (bio) dostupan. I NDH je inspiraciju crpila **iz Berlina**. Već su u prvim danima NDH na glavne zagrebačke trgove postavljeni zvučnici. **Časopis Hrvatski krugoval** iz prosinca 1942. piše: "...glazbeno vodstvo krugovalne postaje odmah je pokrenulo pitanje reorganizacije radijskog orkestra (...) naročitu pažnju posvećuje orkestar izvedbama hrvatskih skladatelja (...) u proteklih je šest mjeseci orkestar izveo **više hrvatske glazbe** nego li prije, unatrag dvadeset godina (...) kako veliki dio našeg naroda, a naročito pokrajina, rado sluša emisije **tamburaškog orkestra** uz pjevanje starih narodnih (...) pjesama, to smo naravno i tim emisijama posvetili stanovito vrijeme..." Zna li **Jandroković** da se 23. veljače 1942. prvi put u eteru izravano prenijelo zasjedanje **Hrvatskoga državnog sabora!**?

I vrapci na grani znaju da je središnja politička figura, oko koje je bila koncentrirana sva politička moć u NDH, bio **Pavelić**. Netrpeljiva i netolerantna politika ustaškog vrha prema **Srbima, Židovima, Romima i Hrvatima** koji nisu prihvaćali totalitarni režim, iskazivala se u **teroru** zasnovanom na odredbama o zaštiti arijske rase i časti hrvatskog naroda. Cjelokupna politika ustaškog vrha, a posebno osnivanje **koncentracijskih logora** i masovne fizičke likvidacije izazvale su bijes i revolt među hrvatskim stanovništvom te je stvorena čvrsta podloga za **razvoj antifašističkog pokreta** predvođenoga Komunističkom partijom.

Pirati prvi hrvatski

Svaka sila nailazi na otpor, svaka akcija na reakciju, propaganda na antipropagandu, režimski radio na **prve radijske pirate**. Već je u srpnju 1941. godine u Zagrebu počelo sporadično i probno emitiranje **ilegalne partizanske radijske postaje**. Akcije su se obavljale noću, u stanu braće Engel u **Tuškanovoj ulici**. Ako su i primjećivali nešto neobično, znatiželjnicima je rečeno da je riječ o konstrukciji pojačala za kino. Dakle,

u ilegali Zagreba, javnosti dotada nepoznatom parolom „**Smrt fašizmu – sloboda narodu**“, Stipe Ugarković završava svoje čitanje **Proglasa** koji je u lipnju 1941. objavio **Centralni komitet Komunističke partije** Jugoslavije povodom napada **Trećeg Rajha na SSSR**. Bješe to prvo pravo emitiranje 23. srpnja kojim se ujedno pozivalo na **ustanak protiv okupatora**. Kupaonica im “glumi” studio, a jedna soba “glumi” režiju. Zbog sigurnosti odašiljač je odmah po emitiranju sklanjan, spreman u kovčege i prebacivan, naravno noću, na druge lokacije, sve do jednom dok ga ustaše ipak nisu pronašle u stanu na **Sigečici**.

Područje NDH sustavno se smanjivalo a sustav Hrvatskog krugovala se, razvojem ratnih prilika, počeo urušavati od jeseni 1944. **Slom vlasti NDH** ulaskom partizana u Dubrovnik 18. listopada 1944., označili su kraj **rada dubrovačke postaje**. Početkom svibnja 1945. radila je još jedino zagrebačka postaja. **“6. svibnja u večer počeo je panični bijeg okupatora** i ustaških bandita iz Zagreba. Zajedno s njima jurile su kroz grad i bande, koje su s fronte bježale pred nezadrživim naletom naše slavne Armije (...). Trebalo je **spasiti radio stanicu** za taj veliki čas! Nije se smjelo dozvoliti da najveći dan našega grada poprati šutnja u eteru! (...). 7. svibnja (...) uspostavljena je veza s našom vojskom, koja se već potpuno **približila Zagrebu**. Odatle je također došao nalog: **sačuvajte radio stanicu** po svaku cijenu! (...). Oko jedan sat poslije podne (8. svibnja) stigla je radosna vijest. S **odašiljača preko Save** javili su se partizani. Odašiljač je spašen (...). Za čas su eterom odjeknule riječi spikera: – Ovdje radio-Zagreb...Pozor, pozor! Za nekoliko minuta dat ćemo važnu obavijest! (...).” Otpilike ovako opisuje nepoznati autor dane uoči ulaska partizana u Zagreb u **dvotjedniku Radio Zagreb** iz 1946. **Oslobođenjem Zagreba** hrvatska radiodifuzija ušla je u sljedeću fazu razvoja koja je također bila obilježena snažnim političkim utjecajem i nekom **drugom političkom kontrolom**.

Nastavlja se...

Reference:

<https://www.anvgd.it/15-gen-le-esperienze-radiofoniche-del-confine-orientale/> (<https://www.anvgd.it/15-gen-le-esperienze-radiofoniche-del-confine-orientale/>)

<https://www.fpzg.unizg.hr/images/50441639/Mucalo%20Marina-Radio-medij%2020.%20stoljeca.pdf>
(<https://www.fpzg.unizg.hr/images/50441639/Mucalo%20Marina-Radio-medij%2020.%20stoljeca.pdf>)

<https://weristwalter.eu/bs/project/smrt-fasizmu-sloboda-narodu/>
(<https://weristwalter.eu/bs/project/smrt-fasizmu-sloboda-narodu/>)

Tekst je objavljen uz financijsku potporu Agencije za elektroničke medije iz Programa poticanja novinarske izvrsnosti.

< Prethodna objava (<https://radio808.com/feljton-glas-iz-etera-putovanje-kroz-stoljece-radija-na-prostorima-hrvatske-4-nastavak/>)

Sljedeća objava >

IMPRESSUM

Nakladnik: Udruga "Multimedijalist"

Ulica Franje Petračića 6 (HUB385)

10000 Zagreb

Urednik elektroničke publikacije: Leo Hekman

Uredništvo: Dominik Janković, Jasmin Redžepagić i Gordan Antić

mail: info@radio808.com

mob: +385 99 540 9486

PRATITE NAS

(<https://www.facebook.com/radio808/>)

(<https://twitter.com/radio808/>) ^{PRETR}

(https://www.youtube.com/channel/UCcaapzbbpKfCCQLXp-abulg?sub_confirmation=1)

(<https://www.instagram.com/radio808/>)

AŽI STRANICU

Pretraži . . . . .

RADIO808.COM 2018. // DEVELOPMENT BY PROGRAMIRANJEZAWEB.COM
([HTTP://PROGRAMIRANJEZAWEB.COM/](http://PROGRAMIRANJEZAWEB.COM/))